

УДК 336.71:658.012.32

Денис О.Б.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківської справи
Інституту банківських технологій та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»***Тустановський Ю.Г.***аспірант
ДВНЗ «Університет банківської справи»*

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ КОНФЛІКТІВ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

THE WAYS OF IMPROVEMENT OF INSTITUTIONAL SUPPORT OF GOVERNANCE OF CORPORATE CONFLICTS IN THE BANKING SECTOR IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто підходи до удосконалення інституційного забезпечення врегулювання корпоративних конфліктів в банківському секторі України. Обґрунтовано, що вдосконалення інституційного забезпечення діагностики фінансових передумов появи корпоративних конфліктів можливе за умови підпорядкованості у регулюванні НБУ кредитних бюро, а також встановлення зв'язків між Центральним банком та рейтинговими агенціями. Висвітлено перспективні напрями організації роботи інститутів зниження витрат учасників корпоративних конфліктів через легалізацію колекторного бізнесу та підпорядкованість його НБУ, формування служби фінансового омбудсмена як структурного підрозділу НБУ, підходи до впровадження інституту банківської медіації.

Ключові слова: корпоративний конфлікт, банківська установа, кредитне бюро, рейтингова агенція, омбудсмен, медіатор, колекторна компанія, НБУ.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены подходы к усовершенствованию институционального обеспечения урегулирования корпоративных конфликтов в банковском секторе Украины. Обосновано, что усовершенствование институционального обеспечения диагностики финансовых предпосылок появления корпоративных конфликтов возможно при условии подчиненности в регулировании НБУ кредитных бюро, а также установления связей между Центральным банком и рейтинговыми агентствами. Показаны перспективные направления организации работы институтов снижения затрат участников корпоративных конфликтов через легализацию коллекторского бизнеса и подчиненность его НБУ, формирование службы финансового омбудсмена как структурного подразделения НБУ, подходы к внедрению института банковской медиации.

Ключевые слова: корпоративный конфликт, банковское учреждение, кредитное бюро, рейтинговое агентство, омбудсмен, медиатор, коллекторская компания, НБУ.

ANNOTATION

In the article the approaches of improving of institutional support for settlement of corporate conflicts in Ukraine's banking sector are considered. Author proved, that improving of institutional support of diagnostic of financial preconditions of appearance of corporate conflicts is possible by provide NBU subordination of the regulation of credit bureaus and linkages between central banks and rating agencies. The perspective directions of the Institutes for lower costs of members of corporate conflicts by legalization of collector business and its subordination to the NBU, the formation of the financial ombudsman, as a structural unit NBU, approaches to the implementation of the banking institute mediation are shown.

Keywords: corporate conflict, banks, credit bureaus, rating agency, ombudsman, mediator, collector company, NBU.

Постановка проблеми. Останнім часом як теоретики, так і практики все більшу увагу приділяють проблемі корпоративних конфліктів у банківському секторі України. Це пояснюється стрімким розвитком таких конфліктів у період сучасної банківської кризи та масштабністю фінансових втрат, яких зазнають унаслідок корпоративних конфліктів усі учасники ринку, а саме акціонери банків, вкладники, кредитори, банки, регулятори.

Досвід країн з розвиненими банківськими системами свідчить про те, що повністю уникнути корпоративних конфліктів в банківському секторі неможливо, однак за умов належного інституційного забезпечення врегулювання корпоративних конфліктів можливими є попередження появи частини корпоративних конфліктів та пом'якшення наслідків тих конфліктів, уникнення яких неминуче.

З огляду на те, що в Україні інституційне забезпечення врегулювання корпоративних конфліктів в банківському секторі не виконує належних функцій, актуальність теми дослідження не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи врегулювання корпоративних конфліктів у процесі існування корпорації обґрунтовані в дослідженнях відомих закордонних вчених, а саме в працях А. Берлі, Г. Мінса, Р.К. Майєра, Д. Деніс, Дж. Макконелла та інших. Галузева специфіка конфліктності фінансових інтересів учасників корпоративних відносин в банках представлена в публікаціях П. Мюлберта, Дж. Макея, М. О'Харі, Л. Лав'єна, Л. Лівайна, П. Сінселлі, А. Керна, Я. Головіної, О. Костюка та інших. Питання ризиків банківської діяльності та їх впливу на фінансову безпеку банків ґрунтовно досліджені Т. Смовженко, О. Барановським, А. Кузнецовою, О. Дзюблюком, В. Рісіним, О. Васюренко, О. Вовчак, В. Міщенко, М. Савлук та іншими вченими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, віддаючи належне напрацюванням науковців, можемо сказати, що ознайомлення з літературними джерелами дає змогу говорити про відсутність на сучасному етапі розроблених підходів до вдосконалення інституційного забезпечення врегулювання корпоративних конфліктів у банківському секторі України.

Мета статті полягає в обґрунтуванні підходів до вдосконалення інституційного забезпечення врегулювання корпоративних конфліктів в банківському секторі України. У процесі дослідження було використані такі методи: ретроспективний та інституційний аналіз, статистичний аналіз, загальнонаукові методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика розвитку корпоративних конфліктів в банківському секторі України за останні роки показує, що вони можуть набувати різних форм: конфліктів між власниками банків, між банками та вкладниками, між банками та боржниками, між банками та регуляторами.

Емпіричні дані свідчать про масштабні втрати, які несуть усі учасники корпоративних конфліктів. Так, за два кризові роки (2014–2015) кількість банків зменшилася на 60 установ, при цьому у 2015 році збиток банків становив 56, 26 млрд. грн.; негативна рентабельність активів дорівнювала 5,55%, негативна рентабельність капіталу – 51,34% [1]. Загальні збитки вкладників банків-банкрутів склали 92,14 млрд. грн., сумарні втрати вкладників підприємств – 44,67 млрд. грн., а сумарні некомпенсовані збитки фізичних осіб – 47,35 млрд. грн. [2]. Банківські установи внаслідок різкого зростання проблемних кредитів збільшили витрати на резерви під кредитні операції до 305,887 млрд. грн. (вони зросли за останні два роки порівняно з 2013-м роком майже в 2,5 рази) [1]. Фондом гарантування вкладів фізичних осіб було спрямовано 65,93 млрд. грн. на відшкодування депозитів неплатоспроможних банків [2].

Причинами масштабності корпоративних конфліктів та втрат їх учасників є як кризовий стан економіки України, необґрунтовано ризикова політика банків у докризовий період, так і слабкість інституційного забезпечення врегулювання корпоративних конфліктів в банківському секторі України.

Інституційне забезпечення врегулювання корпоративних конфліктів в банківському секторі включає низку регуляторних і ринкових інститутів, діяльність яких спрямована на збалансування фінансових інтересів банків із заінтересованими сторонами. Регуляторні інститути існують для встановлення норм поведінки та взаємодії банків із заінтересованими сторонами, а також для захисту прав власності. Вони здійснюють три основні напрями регулювання: регулювання акціонерних відносин, регулювання банківської діяльності та регулювання роботи

ринкових інститутів врегулювання конфліктності інтересів учасників корпоративних відносин у банківському секторі. Основні завдання ринкових інститутів полягають у діагностиці фінансових передумов появи корпоративних конфліктів та зниженні рівня інформаційної асиметрії, наданні фінансових гарантій, організації переговорного процесу між сторонами конфлікту для зниження фінансових втрат.

До основних інститутів, які забезпечують діагностику фінансових передумов появи корпоративних конфліктів банківського сектору, належать рейтингові агентства та бюро кредитних історій. До інститутів, які забезпечують повернення фінансових втрат чи зниження фінансових витрат учасників корпоративних відносин, належать колекторні компанії, банківський омбудсмен та банківський медіатор, інститути захисту прав вкладників.

Особлива роль в системі зазначених інститутів належить банківському регулятору, характеру взаємозв'язків та підпорядкованості між ним та інститутами врегулювання корпоративних конфліктів, унаслідок чого система інституційного забезпечення набуває стану керованості чи самоорганізації.

Проведені нами дослідження засвідчили, що за наявної роботи та системи координації роботи інститутів діагностики фінансових передумов появи та врегулювання наявних конфліктів в банківському секторі України вирішення виявлених проблем є неможливим.

Фактично вплив Національного банку України на відносини між акціонерами та відносини акціонерів з менеджерами (а отже, і врегулювання конфліктності їхніх інтересів) є досить обмеженим (рис. 1).

В Україні склалася ситуація, коли різні учасники ринку банківських послуг підпорядковуються різним регуляторам, характер взаємодії яких не передбачено законодавством.

Так, питаннями регулювання рейтингових агентств найбільше займається Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, кредитних бюро та фінансових компаній, які працюють як колекторні – Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, омбудсменство та медіація юридично практично не існують.

Вплив та співпрацю з ринковими інститутами регулювання корпоративних конфліктів у банківському секторі та іншими регуляторами фінансового ринку Національний банк України практично не здійснює.

На нашу думку, подальший розвиток системи попередження появи фінансових передумов та мінімізації втрат учасників корпоративних конфліктів в банківському секторі України залежатиме значною мірою від ролі та впливу Національного банку України на інститути регулювання корпоративних конфліктів в банківському секторі України.

Зміна інституційної структури регулювання корпоративних конфліктів потребує підпоряд-

кованості у регулюванні НБУ та чіткого регламентування процедур взаємодії кредитних бюро і колекторних компаній, а також встановлення зв'язків між Центральним банком та рейтинговими агенціями.

Для забезпечення належної оцінки та обліку позичальників, які мають прострочену заборгованість перед банками першочерговим завданням є регламентація відносин Національного банку України з наявними кредитними бюро.

Відповідно, до компетенції НБУ повинні належати прийняття нормативно-правових актів з питань діяльності кредитних бюро; видача ліцензій на право здійснення діяльності кредитних бюро; проведення перевірок діяльності кредитних бюро з питань дотримання законодавства про кредитні бюро та кредитні історії; визначення методики присвоєння кредитних балів різним групам позичальників та уніфікованої шкали для оцінки кредитоспроможності позичальника; визначення додаткових правил надання кредиторами бюро інформації про своїх клієнтів; накладення санкції на кредитні бюро та їх посадових осіб; розгляд звернень фізичних та юридичних осіб з питань діяльності кредитних бюро, зокрема питань, пов'язаних з формуванням кредитних історій; отримання інформації від кредитних бюро до Реєстру НБУ.

Це дасть змогу реалізувати концепцію дворівневої системи формування кредитних історій із систематизованими даними.

Ще одним важливим напрямом зміни функцій Національного банку України є реорганізація його відносин з рейтинговими агенціями,

діяльність яких дає змогу знизити транзакційні витрати на оцінку фінансових передумов появи корпоративних конфліктів багатьом учасникам ринку: вкладникам, банківським установам, регуляторам.

Як показали проведені нами дослідження, за кількістю уповноважених рейтингових агенцій Україна прирівнюється до таких великих країн, як США й Росія. Однак основної функції – надавати належну діагностику фінансових передумов появи корпоративних конфліктів – рейтингові агенції не виконують через недостатню довіру до результатів їх оцінок та відсутність інтересу банківських установ в отриманні рейтингів.

Водночас рейтингові агенції мають суттєві переваги порівняно з іншими інститутами діагностики фінансових передумов появи корпоративних конфліктів. Основною перевагою є їх доступ до так званої інсайдерської інформації. Спеціалісти отримують можливість ознайомитися не лише з офіційними статистичними даними компанії, але й з її «внутрішньою» звітністю, планами розвитку на перспективу, отримати інформацію про можливу підтримку з боку власників. Також оцінюється саме керівництво, його компетентність.

Водночас самі методики наявних рейтингових агенцій є не зовсім прозорими для пересічних користувачів, а також їх складно зіставити. Однак уніфікацію зазначених методик провести складно і не повністю доцільно.

З огляду на те, що діяльність рейтингових агенцій в Україні регулюється Національною комісією ринку цінних паперів, яка є профе-

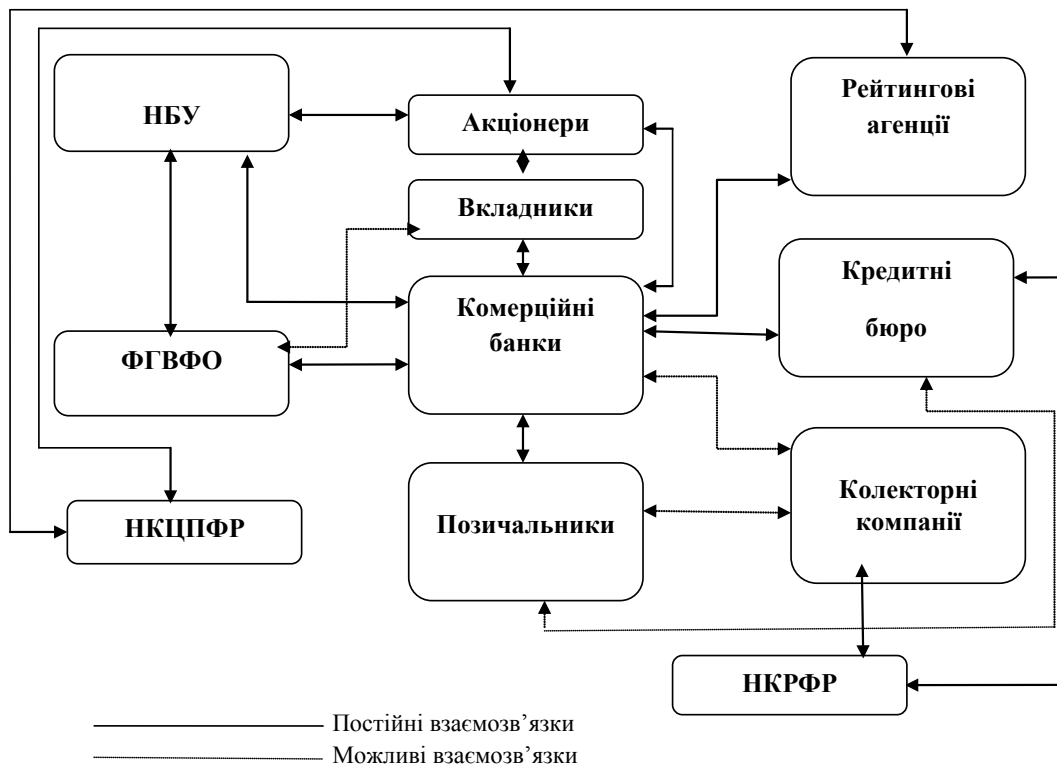

Рис. 1. Модель взаємозв'язків між учасниками корпоративних конфліктів банків та інститутами врегулювання конфліктів в Україні (розробка авторів)

сійним та сильним регулятором, перерозподіл регуляторних функцій на користь Національного банку теж є недоцільним та невиправданим.

Більш дієвою вважаємо організацію співпраці між Центральним банком країни та рейтинговими агенціями.

Зазначена співпраця є можливою та доцільною за використання Національним банком України рейтингових оцінок для банківського нагляду відібраної (чи відібраних) та уповноваженої ним рейтингової агенції.

Довіра регулятора банківського сектору до методології та оцінок обраної рейтингової агенції чи агенцій стане хорошим сигналом для оцінки ризиків серед позичальників, кредиторів та інших учасників ринку.

Зазначимо, що доцільність співпраці між Центральним банком та рейтинговими агенціями підтверджується і позицією Базельського комітету з банківського нагляду, який у Базель III, прийнятого уже в кризовий період, передбачив більш широке застосування кредитних рейтингів у регуляторних цілях.

Співпраця рейтингових агентств та центральних банків є досить поширеною в кращій міжнародній практиці. Наприклад, у Великобританії регулятор використовує для потреб нагляду оцінки десяти рейтингових агентств, у Франції та в Нідерландах – дев'яти [3].

Для налагодження співпраці Національного банку України з рейтинговими агенціями необхідним є прийняття Положення «Про визначення рейтингової агенції для регуляторних цілей» яке включатиме вимоги до процесу відбору кредитних агентств, які б хотіли, щоб їхні рейтинги використовувалися для регуляторних призначень, та буде містити з урахуванням рекомендованим Базельським комітетом такі основні складові: достовірність та об'єктивність присвоєння рейтингів (відповідність методології визначення рейтингу); незалежність процесу присвоєння рейтингу (у вітчизняній практиці це повинно включати вимоги до рейтингової агенції та її власників для уникнення конфлікту інтересів під час визначення рейтингів); правила та процедури відбору рейтингової агенції, рейтинги якої використовуватимуться в регуляторних цілях; наявність належних кадрових ресурсів в агенції.

Окрім інформаційного забезпечення діагностики передумов появи корпоративних конфліктів, другою складовою зміни інституційного забезпечення є проблема формування таких інституцій, як колекторні компанії, фінансове омбудсменство та медіація, діяльність яких спрямована на зменшення фінансових втрат, які виникають у разі загострених корпоративних конфліктів в банківському секторі.

Під час вирішення питання роботи колекторних компаній як інститутів повернення фінансових втрат банківських установ, що виникають внаслідок неповернених кредитів, необхідним є вирішення таких завдань: легалізація ліцензу-

вання колекторного бізнесу; визначення законодавчо умов роботи колекторних компаній; вибір обґрунтованих підходів до нагляду та регулювання колекторного бізнесу.

З огляду на те, що на сучасному етапі в Україні немає закону про колекторську діяльність, окремі аспекти функціонування колекторських компаній регулюються такими документами, як Цивільний Кодекс, Кримінальний Кодекс, Закон «Про виконавче провадження», Закон «Про захист персональних даних» [4].

Тривалий період часу обговорюються два варіанти регламентації діяльності колекторських фірм, а саме законопроекти «Про колекторську діяльність» та «Про запровадження ліцензування колекторської діяльності». Однак до цього часу проблема легалізації колекторної діяльності залишається не вирішеною.

Правова неврегульованість роботи колекторних компаній та відсутність єдиного реєстру ускладнюють можливість як повної діагностики проблемних кредитів банківських установ, так і регламентування та аналізу роботи з врегулювання корпоративних конфліктів в банківському секторі колекторськими компаніями.

На нашу думку, більш логічним є прийняття Закону «Про колекторську діяльність», оскільки проблеми ліцензування є локальною складовою колекторного бізнесу.

У Законі «Про колекторську діяльність» вважаємо за необхідне використання досвіду Угорщини, де фінансові вимоги колекторних компаній регулюються Національним банком, який і видає потрібні компаніям ліцензії для придбання прав вимоги та дозвіл на стягнення за агентською схемою. Асоціації колекторів в Угорщині піднаглядні двом органам, а саме Міністерству юстиції та Національному банку країни. Угорщина не є винятком, де Центральний банк здійснює вплив на діяльність колекторних компаній. Цікавим та корисним для використання в Україні є також досвід Данії, де відсоткова ставка, вказана в договорі колекторних компаній, може в певних визначених випадках визначатися Національним банком Данії [5].

Окрім захисту банківських установ від фінансових втрат, які виникають внаслідок корпоративних конфліктів, необхідною складовою реформування є формування інституцій зниження трансакційних витрат, які виникають внаслідок корпоративних конфліктів та спрямовані на захист споживачів фінансових послуг.

З огляду на зростання конфліктів між банками та клієнтами під час кризи необхідним вважаємо формування інститутів фінансового омбудсмена та медіатора.

Як показує міжнародна практика банківської діяльності, зазначені інститути дають змогу суттєво знизити трансакційні витрати учасників корпоративних конфліктів під час повернення фінансових ресурсів. Наприклад, згідно з розрахунками експертів впровадження фінансового омбудсмена в Російській Федерації дає змогу

знизити трансакційні витрати учасників корпоративних конфліктів порівняно із судовими процедурами більше ніж в п'ять разів.

В Україні було розпочато обговорення впровадження інституту фінансового омбудсмена, ініційоване Незалежною асоціацією банків України, однак зрушень в напрямі формування зазначеної інституції практично немає [6].

Вважаємо більш доцільним під час формування інституту фінансового омбудсмена використання наближеної великобританської моделі фінансового омбудсмена, що передбачає створення єдиного централізованого офісу банківського омбудсмена при Національному банку України та технічних офісів в регіональних структурних підрозділах НБУ.

З огляду на те, що у фінансового омбудсмена акумулюються статистичні дані щодо політики та дій певних фінансових організацій, які можуть носити агресивний характер, залучати депозити вкладників будь-якою ціною тощо, його тісний зв'язок з Національним банком України дасть змогу покращити систему банківського нагляду і, відповідно, впроваджувати ефективні превентивні заходи. Отримавши інформацію від фінансового омбудсмена про проблему на ранній стадії, регулятор матиме можливість вчасно її усунути та локалізувати розвиток масштабних конфліктів.

На наша переконання, це дасть змогу не тільки створити механізм, який дасть можливість знизити витрати, які виникають внаслідок корпоративних конфліктів в банківському секторі, але й забезпечити належне оперативне виявлення проблемних банків та типових конфліктних ситуацій.

Зазначене потребує, відповідно, формування належної нормативно-правової бази.

З огляду на це вважаємо за доцільне прийняття Закону «Про банківського омбудсмена».

До основних положень, які повинні бути визначені в запропонованому Законі, належать такі:

1) передбачити створення установи банківського омбудсмена як структурного підрозділу Національного банку України з мережею офісів в регіональних відділеннях; фінансування служби банківського омбудсмена слід визначити за змішаною формулою: частина фінансування за рахунок Центрального банку, частина – за рахунок банківських установ;

2) визначити чіткий перелік категорій суперечок, що підлягають розгляду банківським омбудсменом;

3) визначити максимальні та мінімальні суми вимог скарг, що розглядаються банківським омбудсменом, та терміни прийняття рішень;

4) задекларувати терміни прийняття рішення банківським омбудсменом;

5) передбачити вимоги щодо обов'язковості виконання рішення банківського омбудсмена учасниками суперечки.

Додатковим актом, який дасть змогу регламентувати діяльність банківського омбудсмена,

може стати Положення НБУ «Про порядок прийняття рішень банківським омбудсменом», що додатково регламентуватиме процедури звернення клієнтів банків до фінансового омбудсмена, характер комунікації між учасниками процесу, вимоги щодо оформлення документації та професійні стандарти омбудсменів.

Якщо омбудсменство більш спрямоване на захист клієнтів банків та зниження їх трансакційних витрат, то інститут банківської медіації забезпечує збалансування інтересів двох сторін учасників конфлікту.

З огляду на це ключовими учасниками виступають конфліктуючі сторони та медіатор, в практиці більшості країн інститут медіації не має регулятора. Водночас його діяльність регламентується на законодавчому рівні та в різноманітних Кодексах медіаторів.

В європейських країнах увага до інституту медіації суттєво зросла після фінансової кризи 2008 року та пов'язаних з нею проблем підприємств малого і середнього бізнесу. У результаті в деяких із цих країн розроблено на урядовому рівні схеми кредитної медіації для малого та середнього бізнесу як новий, часто тимчасовий механізм.

Першою країною, що впровадила програму кредитної медіації, у 2008 році стала Франція, потім, у 2009 році, – Бельгія, а в 2010 році – Німеччина. Згодом, наприкінці 2010 року, Німеччина відмовилася від програми (як і планувалося), тоді як у Франції та Бельгії терміни використання схем посередництва були продовжені. Ще низка країн (Ірландія, Іспанія, Сполучене Королівство) з часом створили подібні механізми [7].

З огляду на зростання кількості конфліктів в банківському секторі вважаємо за необхідне прийняття низки положень, що регламентуватимуть банківську медіацію.

Перш за все це стосується Закону України «Про медіацію», в якому необхідним є чітке регламентування таких положень: правовий статус медіатора як учасника відносин, регульованих законодавством про альтернативну процедуру врегулювання спорів за участю посередника (про медіацію); перелік вимог що о медіаторів; перелік можливостей вибору медіатора сторонами в суперечці; питання відповідальності медіатора; умови застосування процедури медіації; умови здійснення медіаторської діяльності на професійній та непрофесійній основах.

Для Національному банку України доцільною є розробка Кодексу банківської медіації, положення якого будуть більш детально висвітлювати специфіку медіації в банківській сфері та розробку професійних стандартів медіаторів в банківській сфері.

Останнє обумовлюється специфікою банківського бізнесу, де діяльність медіатора на непрофесійній основі може бути малоефективною.

На думку автора, на початку формування дослідженої інституції більш доцільною є строга

регламентація процесу та дій учасників з огляду на відсутність досвіду в цій сфері.

Висновки. Впровадження запропонованих заходів щодо трансформації взаємозв'язків інститутів діагностики фінансових передумов та врегулювання корпоративних конфліктів в банківському секторі України через перерозподіл функцій регуляторів у напрямі посилення впливу та встановлення взаємозв'язку Національного банку України з рейтинговими агенціями, кредитними бюро, колекторними компаніями, банківським омбудсменом та медіатором дасть змогу надати системності функціонуванню інститутів діагностики фінансових передумов та врегулювання корпоративних конфліктів в банківському секторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інтернет-ресурс Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
2. Інтернет-ресурс Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fg.gov.ua.
3. Лобозинська С. До питання створення мегарегулятора фінансового ринку в Україні та вдосконалення банківського регулювання / С. Лобозинська // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 3 (15). – С. 194–199.
4. Інтернет-ресурс Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rada.gov.ua
5. Осипов А. Государственное регулирование коллекторской деятельности: направления и мировой опыт / А. Осипов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekonomika.snauka.ru/2016/04/11167>.
6. Інтернет-ресурс Асоціації банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=4831&menu=118&Itemid=68.
7. Centre for entrepreneurship, SMEs and local development. Working Party on SMEs and Entrepreneurship (WPSMEE). Credit Mediation for SMEs and Entrepreneurs: Final Report. 2013. Mar. 15. 30 p.